

УДК [502.33 : 339:92 : 353.5]

Мікула Н.А.,
д.е.н., професор, завідувач відділу проблем ринкової
інфраструктури та транскордонного співробітництва
Інституту регіональних досліджень НАН України, м. Львів
Шахраюк-Онофрей С.І.,
здобувач**
Буковинський державний фінансово-економічний університет,
м. Чернівці

ТЕОРЕТИКУМ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ

Постановка проблеми. Складність та багатоаспектність предмету дослідження організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів вимагає базування на міждисциплінарному підході та врахування положень низки теорій і концепцій, які стосуються просторового розвитку та управління. Важливо, щоб такий теоретичний базис слугував науково обґрунтованим орієнтиром регулювання в напрямку забезпечення сталого розвитку досліджуваних територій, зокрема нормативно-правового регламентування концептуальних та стратегічних пріоритетів досягнення такої мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд літературних джерел за обраним напрямом дослідження продемонстрував, що хоча напрацювань є досить багато, проте теоретичний базис часто несистематизований та вибірково висвітлений, що підтверджує актуальність даної статті. Найбільш розгорнуті дослідження сталого розвитку мають місце у працях таких вчених як О. Акименко, С. Божко, М. Бутко, І. Вахович, З. Герасимчук, М. Голубець, В. Карпінський, В. Кравців, Л. Масловська, Н. Павліха, Я. Хоменко та інших. Теоретичні положення дослідження сільських територій висвітлені у працях таких вчених як І. Гончаренко, М. Малік, О. Павлов, І. Прокопа, В. Трегобчук, Л. Шепотько, В. Юрчишин, К. Якуба та інших.

Постановка завдання. Метою даної статті є теоретико-методологічне обґрунтування організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів через звернення до положень тих концепцій і теорій, які дозволяють досягнути концептуальні управлінські підходи забезпечення сталості даних просторових утворень.

Цілями статті будуть наступні:

- систематизувати основні групи теорій і концепцій, положення яких стосуються дослідження організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів;
- охарактеризувати основні положення концепції сталого розвитку та її взаємозв'язок з теоретичними доктринами економічного зростання, що формують нову економіку категорію – стале економічне зростання;
- визначити нові виклики, які ставлять перед досліджуваними територіями умови інформаційного суспільства та економіки знань з базуванням на положеннях відповідних територій;
- виходячи з теоретичних положень провідних наукових шкіл, обґрунтувати необхідність управління сталим розвитком сільських територій прикордонних регіонів через відповідний організаційно-економічний механізм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нижче зосередимось більш детально на тих теоріях і концепціях, на які власне слід опиратись при аналітичних дослідженнях та формулюванні пропозицій з удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів. Оскільки складність предмету є очевидною, через що комплекс висвітлених теорій і концепцій є багатограним, то уточнимо їх розподіл за умовними групами (рис. 1).

Розглянемо, насамперед, *теорії й концепції, які стосуються сталого розвитку*. Концепція сталого розвитку сформувалась в умовах необхідності нових концептуальних орієнтирів розвитку людства, яку сьогодні як ніколи обумовлює потреба кардинального переосмислення способів життєдіяльності за різними напрямками – економічним, соціальним, культурним, духовним. Очевидно, що сформована у США та в інших розвинутих країнах модель споживання і високі темпи його

*Науковий керівник: Мікула Н.А. – д.е.н., професор

зростання марнотратні й можливі тільки за рахунок швидкого вичерпання ресурсів і посилення експлуатації більшості населення Землі. Прірва між багатими і бідними народами величезна та поки що не зменшується. У цьому – головне прокляття індустріальної цивілізації та основна суперечність перехідного періоду, зародок можливого планетарного вибуху [1, с. 71; 2, с. 53].

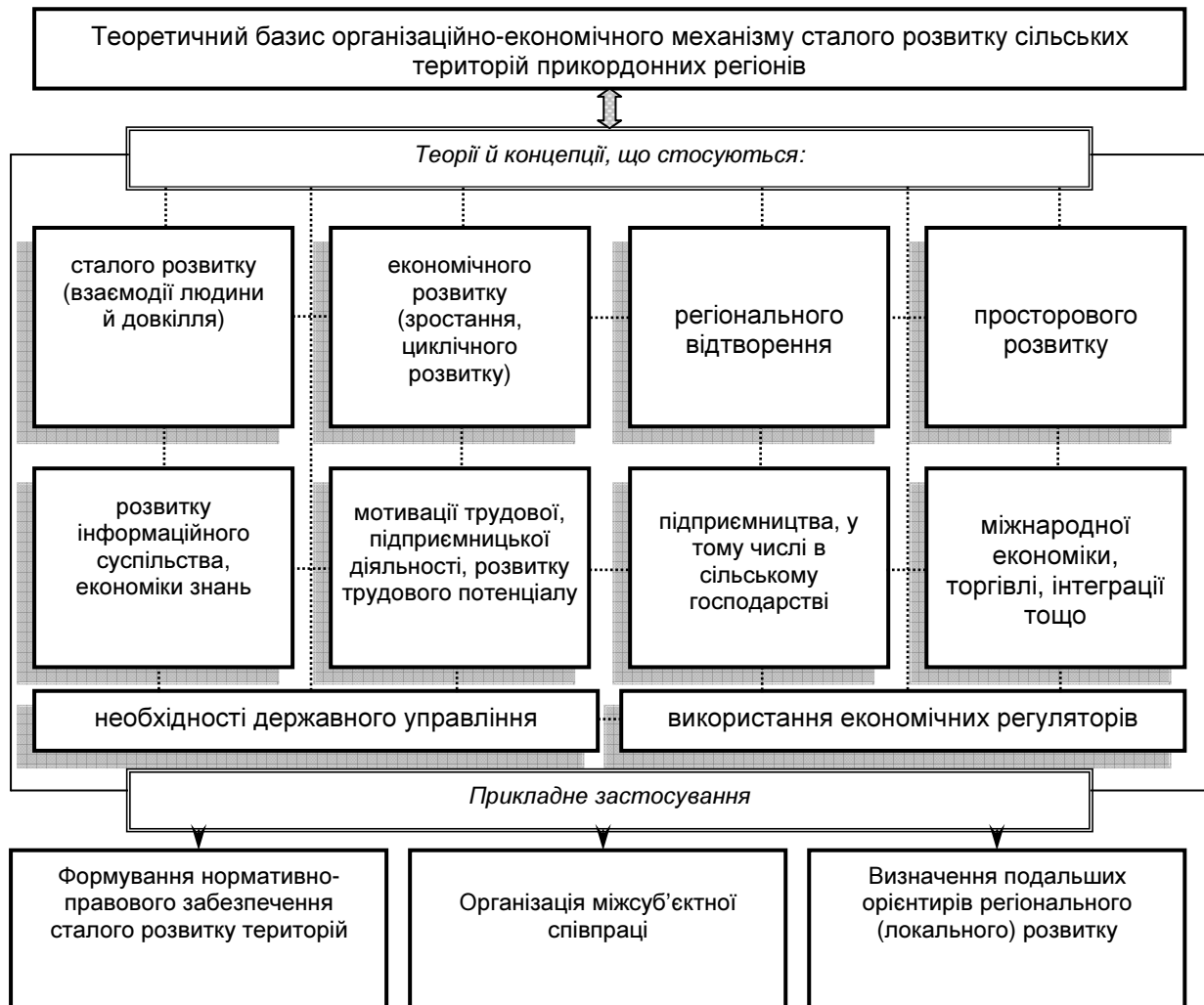

Рис. 1. Теоретичний базис організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів*

*Джерело: складено автором

У вітчизняній науковій літературі вже достатньо приділено уваги ретроспективному аспекту формування концепції сталого розвитку. Тут хочемо узагальнити, що починаючи з 80-х років ХХ століття теоретичні твердження Д.Германа поглиблювались за різними напрямками людської життєдіяльності і сьогодні знайшли практичне втілення у стратегічних орієнтирах розвитку всіх розвинених країн світу. Варто додати, що концепція сталого розвитку сформувалась на тлі концепцій соціалізації економіки, які дозволяють виділити низку принципів, що їх слід враховувати при формуванні концептуальних засад сталості – відповідальності, рівності, двовекторності, безпеки, справедливості, розширених потреб людини, територіального управління економікою, інноваційності, узгодженості інтересів людини з інтересами суспільства, співробітництва, інституціоналізму [3, с. 9]. У цьому твердженні І. Вахович для нашого дослідження особливо цінною є увага щодо можливостей територіального управління економікою, яке очевидно повинне здійснюватись в контексті забезпечення сталості сільських територій якщо не на рівні сільських громад, то хоча б обласних і районних адміністрацій з визначенням відповідних стратегічних орієнтирів. Це важливо за умов подальшої централізації управління, яке на тлі ідеологізації необхідності деконцентрації владних повноважень та їх делегування на регіональний рівень і рівень територіальних громад продовжує посилюватись у частині зосередження провладного ресурсу на загальнодержавному рівні.

У теоретичних доктринах досить часто можна зустріти дискусійні судження співвіднесення економічних та неекономічних інтересів, у зв'язку з чим важливо враховувати окремі *теорії й концепції, які стосуються економічного розвитку.*

У даній групі чільне місце займає теорія зростання, низка положень котрої підкреслює тісний взаємозв'язок економічного зростання та сталого розвитку. Стає очевидним, що ідея економічного зростання як такого себе вичерпала і повинна найближчим часом бути замінена мистецтвом скорочення споживання, здатністю самодостатньо існувати на основі базових засобів. Однак для реалізації таких перспектив потрібні не тільки регулятивні заходи, але й зміни свідомості та стилю життя людей планети [2, с. 54]. Таким чином, постає одвічна дилема безмежності потреб та обмеженості ресурсів, які в умовах надмірної націленості на економічне зростання деформують ціннісні сприйняття сучасного суспільства і в сільських територіях з депресивними ознаками такі деформації сприймаються як (умисне) ущільнення можливостей життєдіяльності, забезпечення гідного власного матеріального добробуту та членів своїх родин супроти міських поселень, де умови є значно кращими.

У силу посиленої взаємозалежності економічного зростання та забезпечення сталого розвитку територій у науковій думці сформулювалася категорія сталого економічного зростання регіону, яку Я. Хоменко пропонує розглядати як рівномірне збільшення обсягів територіального виробництва, що забезпечує повноцінне задоволення потреб соціуму на основі розширеного відтворення регіональної соціоекономічної системи та її компонент, реалізованому за рахунок гармонійного розвитку та якісного вдосконалення факторів виробництва, раціонального природокористування й пропорційного розподілу доданої вартості на потреби відтворенні системи [4, с. 4]. Таким чином, автор стає економічне зростання розглядає в ключі здатності до відтворення, що тісно корелює з положеннями теорії регіонального відтворення, про яку йтиметься нижче.

Також у групі теорій, які стосуються економічного розвитку і на положення яких слід опиратись при дослідженні організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку досліджуваних територій, виокремлюються теорії циклічного розвитку. Оминуті увагою положення даної групи неможливо, оскільки визначення теоретичних засад сталого розвитку нерозривно пов'язане з процесами змін. Зокрема у даному руслі актуалізується твердження Л. Масловської, яка у своєму дослідженні обґрунтовує важливість трактування сталого розвитку з позицій вчення про циклічність розвитку, що зумовлює радикальні зміни як у продуктивних силах, так і в економічних відносинах. На макрорівні – це зміна відтворювальних пропорцій на користь кінцевого споживання, на мезорівні – зміна співвідношення між традиційними (ресурсомісткими) і новітніми підгалузями та виробництвами, на мікрорівні – інновація продукту і впровадження екофільних технологічних процесів. Стадійність (циклічність) просторових процесів при цьому є результатом складного нашарування довгих, середніх і коротких «хвиль» та нерівномірного їх поширення у просторі. Це означає, що одночасної або синхронної перебудови суспільно-природної взаємодії і досягнення нової якості виробництва та природокористування не може бути ні в часовому, ні в територіальному аспектах, що актуалізує розробку проблем сталого розвитку на рівні регіону [5, с. 11].

Циклічність розвитку сільських територій прикордонних регіонів має свою специфіку. Річ у тім, що переважна їх відсталість із периферійним характером досить часто дозволяє пройти невідчутними потужні циклічні коливання, які в просторових локаціях з вищим рівнем економічного розвитку є більш відчутними. Разом з тим, для тих населених пунктів, через територію яких проходять міжнародні транспортно-торговельні потоки та які наближені до пунктів перетину державного кордону циклічність розвитку є більш відчутною та проявляється у помітних коливаннях обсягів збуту продукції, транзитної активності тощо.

Теорія регіонального відтворення виділена в окрему групу (див. рис. 1) в силу того, що однією з ключових ознак сталого розвитку в просторову аспекті є самозабезпеченість та пониження залежності від інших територій, зокрема сусідніх держав. Відповідно ми вважаємо, що центральною ідеєю забезпечення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів є такий вплив через організаційно-економічний механізм, що б давав змогу даним територіям самодостатньо функціонувати, підтримуючи при цьому гідний рівень матеріального добробуту населення, що тут проживає.

Оскільки предмет дослідження фокусується на прикордонних регіонах, то важливими є положення *теорій просторового розвитку*, низка з яких мають прямий стосунок і щодо визначення концептуальних підходів розвитку регіональних економік. Щодо висвітлення їх суті прекрасні напрацювання здійснені І. Гончаренко, яка розглядає дані теорії стосовно їхнього значення для формування регіональної соціально-економічної політики розвитку сільських територій [6, с. 41-44]. Серед означених теорій для забезпечення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів особливої ваги набуває теорія полюсів зростання. Річ у тім, що наразі досліджувана територія не може відігравати означену функціональну роль, а підпадає в узалежненість від сформованих полюсів зростання, у тому числі тих, які розміщені на територіях сусідніх держав. Така узалежненість виникає, у першу чергу, через доступ до ринків збуту та надання інших видів послуг часто на напівлегальних засадах. У даному аспекті можливі два сценарії розвитку досліджуваних територій:

1) пошук найбільш вигідних способів використання ресурсного потенціалу відносно полюсів зростання з чітким контролем недопущення надмірної залежності від рівня їх розвитку. При цьому важливо не допускати непомірну, невідновлювану експлуатацію ресурсів сільських територій із поступовою їх трансформацією в «донори» полюсів зростання;

2) поступове ухилення від стійких контактів з полюсами зростання через формування власної системи перерозподілу ресурсів, можливостями їх використання, нагромадження (розвитку, якщо це людські ресурси), відновлення.

Теоретико-методологічне обґрунтування організаційно-економічного механізму сталого розвитку досліджуваних територій неможливо вповні здійснити без теоретичного розуміння більш глобальних умов реалізації концепції сталого розвитку, а саме умов *розвитку інформаційного суспільства та економіки знань*. Тому дана група теорій сьогодні набуває все більшої ваги, зокрема в частині обґрунтування значущості впровадження інноваційних технологій у контексті досягнення цілей сталого розвитку території.

При розгляді значущості впровадження технологій у контексті забезпечення сталого розвитку території важливо звернути увагу на той факт, що технологія (за твердженням М. Кастельяса) не визначає розвиток суспільства, але й суспільство не приписує курс технологічних змін, бо у процес наукових відкриттів, технологічної інновації та її соціальних застосувань втручається багато факторів, включаючи індивідуальну винахідливість і підприємницький дух, так що кінцевий результат залежить від складної структури взаємодії. Таким чином, постає новий ефект діалектичної взаємодії суспільства і технології [7, с. 37]. Це означає, що використання відповідних технологій (і в першу чергу – ресурсозберігаючих) ще не буде означати безумовне забезпечення сталого розвитку територій. По суті це базова умова поступового балансування потреб суспільства та ресурсних можливостей з подальшим їх коригуванням через наявні засоби – технологію.

Теорія інформаційного суспільства сьогодні пронизує собою практично всі наукові дослідження із простеженням специфіки протікання процесів та зміни явищ під впливом посилення значущості інформаційного чинника. Одночасно все більше чітких ознак набувають наукові концепції суспільства та економіки знань, які тісно корелюють з розглянутими вище теоріями економічного зростання. Зокрема, як констатують Б. Карпінський та С. Божко, сучасні ендогенні теорії зростання відводять важливу роль накопиченню знань. У зв'язку з цим концепція економіки знань стала сьогодні основною теоретичною базою політики економічного зростання [8].

До оглянутих вище груп теорій, що формують теоретико-методологічний базис досліджуваного механізму, також охарактеризуємо групу теорій та концепцій, які обґрунтовують *необхідність державного управління та застосування економічних регуляторів*. Щодо необхідності державного втручання в силу недоліків ринкового саморегулювання, то положення даної групи теорій важливі в контексті обґрунтування доцільності побудови організаційно-економічного механізму сталого розвитку досліджуваних територій, який власне забезпечував би керований вплив на досягнення цільового стану з підтримкою поточних гомеостазів. Відповідно кожному науковому школу вирізняв свій підхід щодо рівня державного втручання і застосування економічних регуляторів. Так, меркантилісти обґрунтовували необхідність державного втручання з активними протекціоністськими заходами. Представники класичної школи політекономії відстоювали більш ліберальні принципи з достатньою свободою суб'єктів господарювання, що нині в силу актуалізації концепції сталого розвитку зустрічає спротив на тлі домінування комерційного інтересу в підприємницькій діяльності. Представники неокласицизму допускали державне регулювання з одночасним урахуванням можливостей ринкового саморегулювання, а кейнсіанці звернули свою увагу на вимогу врахування умов циклічного розвитку. Щодо застосування економічних регуляторів особливо цінними є напрацювання вчених напряму монетаризму, які обґрунтовували необхідність та способи застосування грошово-кредитного інструментарію [9]. Загалом напрацювань за цим напрямом є дуже багато, тому не будемо надміру фокусувати на цьому увагу, але вважаємо, що однозначний підхід в управлінні сталим розвитком досліджуваних територій через відповідний організаційно-економічний механізм має здійснюватись на помірні ліберальних засадах з поступовим посиленням повноважень територіальних громад. При цьому базовим теоретичним постулатом має бути підхід *енвайронменталізму*, що передбачає управління розвитком регіональної економіки та сталим розвитком з розглядом людини як частини біосфери, відповідно до чого допускається перетворення природного середовища в її інтересах. Звичайно, що за умов реалізації концепції сталого розвитку таке перетворення повинне відбуватись у межах можливостей екосистеми до самовідтворення, а також інших напрямів ресурсного потенціалу території, у тому числі людського.

Предмет дослідження вимагає також врахування положень *теорій, що стосуються міжнародної економіки, інтеграції, торгівлі*, у тому числі теорії транскордонного співробітництва, адже, як уже було згадано, геополітичне розташування сільських територій прикордонних регіонів відкривають нові можливості забезпечення сталого розвитку через міжрегіональну співпрацю. При цьому для сіл українського прикордоння тут існують значні прогалини. Якщо на рівні міст практика транскордонного співробітництва є більш поширеною (зокрема через визначення міст побратимів), то для сільських поселень нині такий досвід є практично відсутнім.

Висновки з даного дослідження. Оглянутий теоретичний базис вивчення сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів та організаційно-економічного механізму його забезпечення ще раз засвідчив багатогранність предмету дослідження. Разом з тим, досліджувані території в силу існуючого щодо них нині задовільного стану справ вимагають ефективного керованого впливу, який не повинен допускати ознак стихійності й несистемності. Через те врахування положень згаданих теорій і концепцій є вкрай важливим для побудови такого організаційно-економічного механізму, дієві впливи б якого забезпечували досягнення цілей сталого розвитку сільських територій прикордонних регіонів із балансуванням національних інтересів й інтересів сусідніх держав та, в першу чергу, забезпечення гідного рівня життя сільських мешканців.

Література

1. Яковец Ю.В. Циклы, кризисы, прогнозы / Ю.В. Яковец. – М. : «Наука», 1999. – 448 с.
2. Носова О. Про фундаментальні причини фінансових криз та життєздатність фінансових ринків у сучасній формі / О. Носова // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 45-55.
3. Вахович І.М. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук : спец. 08.00.05 / І.М. Вахович. – Одеса, 2008. – 35 с.
4. Хоменко Я.В. Методологічні засади формування політики сталого економічного зростання в регіоні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Я.В. Хоменко. – Київ, 2009. – 36 с.
5. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економ. наук: спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / Л.Ц. Масловська. – Київ, 2004. – 36 с.
6. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики : монографія / І.В. Гончаренко // НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 370 с.
7. Єщенко П. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні / П. Єщенко, А. Арсеєнко // Економіка України. – 2012. – № 1 (602). – С. 36-50.
8. Карпінський Б.А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель: монографія / Б.А. Карпінський, С.М. Божко. – Львів : Логос, 2005. – 256 с.
9. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 2. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій // За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.

УДК 332.132(477)

**Язлюк Б.О.,
к.е.н., доцент, заступник завідувача магистратури,
факультет довузівської, післядипломної та
магістерської підготовки, доцент кафедри АМП
Тернопільський національний економічний університет**

СТРАТЕГІЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯК НАПРЯМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ РЕГІОНІВ

Постановка проблеми. Актуальною і найважливішою проблемою сучасного етапу розвитку економіки України є пошук нового балансу пріоритетів у вирішенні завдань соціально-економічної політики регіонів. На перше місце виходить завдання забезпечення економічного зростання за рахунок збільшення обсягу інвестицій, які спрямовуються у нарощування людського потенціалу, в розвиток інфраструктури, а також у великі проривні проекти у високотехнологічних галузях економіки.

Успішне вирішення всього комплексу соціально-економічних проблем безпосередньо пов'язане з модернізацією економіки як підвищення соціально-економічної безпеки регіонів з інвестиційним забезпеченням, що вимагає подальшого нарощування обсягу інвестицій та підвищення ефективності їх використання. З опорою на інвестиції реалізуються пріоритетні національні проекти розвитку агропромислового комплексу, забезпечення населення доступним комфортним житлом, підвищення рівня освіти та охорони здоров'я.